

ÄPPELVIKEN 1:7, ÄPPELVIKEN, STOCKHOLM

STORA SJÖVILLAN, LILLA SJÖVILLAN, ALPHYDDAN, MANGELBODSVILLAN, LADA SAMT ÄPPELVIKSHAMNEN

Kulturmiljöunderlag inför detaljplanläggning
2012-02-14

Nyréns Arkitektkontor

ÄPPELVIKEN 1:7, ÄPPELVIKEN, STOCKOLM

**Stora Sjövillan, Lilla Sjövillan, Alphyddan,
Mangelbodsvillan, lada samt Äppelvikshamnen**

Kulturmiljöunderlag:
Maria Lorentzi, byggnadsantikvarie
2012-02-14

Beställare:
Stockholms Fastighetskontor
Jennifer Von Hoffsten

Foto: Författaren.

Nyréns Arkitektkontor

Bakgrund och syfte

Stockholms fastighetskontor vill utreda möjligheten att stycka av och förvärva tomterna runt fem byggnader inom Äppelviken 1:7 – Stora Sjövillan, Lilla Sjövillan, Mangelbodsvillan, Alphyddan och en lada. Idag står byggnaderna på mark som ägs av Exploateringskontoret. I gällande detaljplan är marken parkmark. För att möjliggöra styckning krävs en ny detaljplan. I den nya detaljplanen önskar Stadsbyggnadskontoret reglera markanvändningen för att skydda kulturhistoriska värden runt husen.

Förutom detta finns inom staden tankar om att eventuellt förändra marken närmast Äppelvikshamnens vik, i syfte att tillskapa bättre ytor för rekreation närmast vattnet (där vägen idag går).

Syftet med detta kulturmiljöunderlag är framförallt att översiktligt och kortfattat redovisa viktiga kulturhistoriska värden runt husen, som kan vara lämpliga att skydda i en detaljplan. Det handlar alltså endast om marken runt husen, inte själva husen, som är kulturhistoriskt klassificerade av Stockholms stadsmuseum. Syftet med detta arbete är också att undersöka om det kan tänkas finnas kulturhistoriska skäl att inte ändra marken närmast Äppelvikshamnens vik.

Avgränsning

Av tidsskäl är detta uppdrag litet med endast ett platsbesök (då det var snö på marken) och en mindre arkivsökning.

Kortfattad historik

Den berörda marken kringgärdar Stora och Lilla Sjövillan, Mangelbodsvillan, Alphyddan och den lada som ligger intill. Strax norr om dessa byggnader ligger en 1800-talsbyggnad som utgör f.d. Äppelvikens gård (kv. Flyttblocket 3, Äppelviksvägen 31). År 1857 köptes gården av bryggaren och destillatören Lars Fredrik Blackstadius, som använde den som sommarbostad. Den berörda ladan är en av gårdens gamla ekonomibyggnader. L. F. Blackstadius drev bryggerirörelse på Bastugatan men expanderade till Äppelviken på 1840-talet där han år 1847 lät bygga ett bryggeri med tillhörande spannmålskvarn – de två hus som idag kallas Stora Sjövillan och Mangelbodsvillan. Bryggeriverksamheten lades ner 1864 och Stora Sjövillan byggdes då om till sommarhus för familjen Blackstadius. Under flera år hyrde man ut övervåningen till sommargäster och den södra verandan användes till och med som väntrum för sommargäster som skulle resa med ångbåten från ångbåtskajen intill. Under 1880-talet byggdes huset om till permanentbostad för familjen Blackstadius. Det var då huset fick dagens utformning. Spannmålskvarnen hade från början en s.k. rundgång – en rund lada eller gång för ett dragdjur som gick runt, runt med mekanik som drev kvarnen. Då bränneriverksamheten hade lagts ner byggdes kvarnen först om till drängbostad och då Blackstadius blev permanentboende till mangelbod. Därför kallas det i dag just Mangelbodsvillan. Mangelboden kom så småningom att byggas om till sommarboende för sommargäster. Det hus som idag kallas Lilla Sjövillan uppfördes av familjen Blackstadius för sommargäster under 1800-talets senare del. När Stockholms stad köpte Lilla Sjövillan 1909 lät man uppföra den stora verandan i söder. Även det hus som kallas Alphyddan uppfördes under samma tid för sommargäster, vem som var byggherre är okänt.

Äppelvikshamnens vik var under 1880-talet gräs- och trädbevuxen naturmark bebyggd med en laduliknande byggnad, troligen tillhörande Äppelvikens gård. Viken tycks ha sett ut på samma sätt under 1900-talets början. (se målning och karta nedan). Då Äppelvikens villasamhälle växte fram förläggs villatomter ganska tätt inpå viken. Den väg som idag löper i en slinga längs med vattnet och binder samman Äppelviksvägen med Klövervägen tillkom inte förrän efter att en ny detaljplan antogs 1934. Fram till dess fanns här en större grönyta som sträckte sig från villorna ner till vattnet. Planen från 1934 anger också att själva strandlinjen var tänkt att grävas ur, för att få dagens halvmåneform. Enligt planen var vägen inte tänkt att fungera som bilväg, utan som gångväg över planterad allmän mark. Med tanke på denna bakgrund verkar det inte finnas några hinder av kulturhistoriska skäl att tillskapa mer grönyta närmast vattnet genom att t.ex. flytta vägen bakåt.

Äppelvikshamnen, Stora och Lilla Sjövillan, Mangelbodsvillan och Alphyddan som kikar fram i det gröna. Allt avmålats från vattnet år 1881. Framför Stora Sjövillan ligger den stensatta kajen och ångbåtsbryggan. Till höger och vänster i bild ligger hus som idag inte finns kvar. Annars är närområdet sig likt med samma typ av lummiga trädgårdstomter som idag och häckar som omgärdar husen. Bild från Stockholmskällan. Konstnär Carl August Fahlgren.

En kartbild från 1901-1906 med i princip samma byggnader som finns på tavlan från 1881. En allé av träd kantar Äppelviksvägen ner till gården och vidare till vattnet. Trädgårdstomter breder ut sig runt husen. Mellan husen leder olika gång- och vägstråk som antagligen var tillgängliga för alla som skulle till och från Ångbåtsbryggan. Ladan består här bara av en långsträckt byggnadsvolym. Karta: Häradsekonomska kartan 1901-06 från Lantmäteriet.

Samma plats 1951 med villabebyggelse intill. Ett centralt gångstråk går mellan husen på samma sätt som idag. Karta: Ekonomiska kartan 1951 från Lantmäteriet.

Området idag. Kulörerna anger kulturhistorisk klassificering. Karta från Stockholms stadsmuseum.

Befintliga lagskydd angående kulturhistoriska värden

Alla de byggnader som ligger inom området är antingen blå- eller grönklassade på Stockholms stadsmuseums karta över kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Det innebär att de är synnerligen (blått) eller särskilt (grönt) kulturhistoriskt värdefulla. Området ingår också i ett stråk som kallas "Mälarstrandens sommarbebyggelse" som av Stockholms stadsmuseum pekats ut som kulturhistoriskt värdefull miljö. Stadsdelen Äppelviken är som helhet också utpekad som en kulturhistoriskt värdefull miljö. Detta innebär sammantaget att både bebyggelse och tomter sannolikt omfattas av Plan- och bygglagens skydd mot förvanskning av kulturhistoriska värden (PBL 8:13). Inga idag kända fornlämnningar finns idag på platsen.

Den berörda marken idag

De berörda husen har olika historia men har idag tomter med flera gemensamma nämnare. Här finns uppvuxna trädgårdstomter som omgärdas av häckar samt glesa staket och grindar. På grund av ganska stora höjdskillnader finns ofta terrasseringar och murar i natursten på tomtmarken. Höga bergsknallar skjuter upp på tomterna, särskilt mellan ladan och Alphyddan. Längs med mälärstranden löper en anlagd stenkaj av natursten och här finns en större stenbrygga som tidigare varit ångbåtsstation. Mellan husen finns ett allmänt väg- och gångstråk som leder vidare till Mälarparkens promenadvägar. Här är miljön småskalig och intim, med nära kontakt mellan de som rör sig på vägen och husens fasader och entréer. Kajen och ångbåtsbryggan är fortfarande tillgängliga för allmänheten men känns ganska privat då den ligger så tätt inpå bostadshusen. Stora Sjövillans tomtgräns kantas av höga träd och närmast ångbåtsbryggan står två höga träd som en port för de resande. Marken runt ladan är mer enkelt anordnad, med en vändplats i söder och naturmark runt ladan i övrigt.

Vid inventeringstillfället var marken täckt av snö och därför var det svårt att avgöra om det finns spår av den bränneriverksamhet som tidigare funnits, t.ex. rester av rundgången.

Stora sjövillan (det gula huset) med den gamla ångbåtsbryggan som skjuter ut i vattnet framför huset. Till höger den stensatta kajkanten som går tätt inpå Lilla Sjövillans veranda. Det grå huset som sticker upp bakom den lilla stugan är Mangelbodsvillan. Höga träd kantar kajkanter och tomtgränser. Trädgårdarna är uppvuxna och sluttar ner mot vattnet.

Stora Sjövillan till höger och Mangelbodsvillan rakt fram, fotograferade från den allmänna körvägen. En allmän gångväg slingrar sig fram bakom Mangelbodsvillan och vidare in i Mälarparkens promenadstråk. Miljön är "gammaldags" och intim och utgör en viktig kulturmiljö för alla att ha tillgång till just genom allmänt tillgänglig väg och gångväg.

Alphyddan med en gles grind och relativt låg häck som avgränsar men ändå ger kontakt med fasad och entré – vyer i det lilla området som är viktiga att värna. På sommaren är det givetvis uppvuxet men täta staket och plank, eller höga täta häckar skulle kännas främmande här.

Viktiga värden att skydda vid detaljplaneläggning runt de fem husen

Här följer en kortfattad genomgång av värden är viktiga att värna i området. Detta utgör inte en fullständig genomgång av kulturhistoriska värden, utan bara en första vägledning.

- Inga nya byggrätter bör anordnas på marken.

Tomterna är små med äldre plantering, träd, murar och terrasseringar som skulle skadas vid ny bebyggelse. Siktlinjer och vyer mellan husen och ut mot vattnet skulle också riskera att försvinna.

- Allmän tillgång till väg- och gångstråk genom området bör bibehållas.

Ångbåtsbryggans offentliga karaktär har gjort att gång- och vägstråk för allmänheten gått genom området, åtminstone sedan 1800-talets andra hälft. Den sträckning som finns idag verkar vara i princip densamma som gick där vid 1900-talets början, enligt Häradsekonomska kartan. Det är därför lämpligt att bevara den som den är idag. Det finns också ett stort allmänintresse i att bevara tillgängligheten till den fina kulturmiljön med representanter för Äppelvikens äldsta bebyggelse och den för kommunikationerna betydelsefulla ångbåtsbryggan.

- Relativt låga och öppna häckar med grindar av trä är viktiga karaktärsdrag att bevara. Slutna plank och eller slutna grindar bör inte få uppföras runt husen. Inte heller höga, täta häckar som avskärmning.

Lummig grönska, intima rum och närkontakt med husens fasader och entréer präglar området idag. Det möjliggörs genom att husen omgärdas av icke täta häckar samt glesa staket och grindar. Denna småskaliga och öppna karaktär är viktig att bevara för att kulturmiljön ska kunna upplevas av många. Slutna plank och avskärmningar skulle kännas helt främmande och avvisande.

- Terrasseringar och murar av natursten på tomterna.

De stora höjdskillnaderna har gjort att man under årens lopp uppfört murar och terrasseringar av natursten för att skapa plana ytor för umgänge och odling. Dessa är en del av tomternas historiska och estetiska karaktär.

- Kaj och ångbåtsbrygga av natursten.

Ångbåtstrafiken krävde en ordentlig kaj och brygga. Trafiken var mycket viktig för kommunikationerna från och till Mälarstränderna innan vägar och kollektiva färdmedel av annat slag tillkom. Kanske har den stensatta kajen och bryggan också kopplingar till bryggeriverksamheten, med behov av transporter av råvaror och färdiga produkter. Oavsett kopplingen till bryggeriverksamheten är kaj och brygga av historiskt värde för området och Stockholms kommunikationshistoria.

Om ny strandpromenad ordnas i vattnet utmed strandkanten bör den avvika i utformning från den stensatta kajen, t.ex. som trädäck. Den bör också ansluta till kajen så att stensättningen inte skadas. Kanske vore det en fördel om en spång förlades en bit ut i vattnet från Lilla Sjövillan som ligger precis intill vattenkanten.

- Äldre träd som kantar tomter och står som portar till ångbåtsbryggan bör skyddas och återplantering av uppvuxna träd krävas vid skada eller olovlig avverkning.

De stora, äldre träden runt husen, särskilt de som kantar tomterna och står vid ångbåtsbryggan är en del av områdets historia och estetiska utformning.

Vidare undersökning och framtida skydd

För att kartlägga de kulturhistoriska värden som finns i detalj behöver en mer grundlig genomgång göras då snö inte täcker marken, och gärna i samarbete med en landskapsarkitekt med särskild kunskap om trädgårds- och landskapshistoria. Detta för att t.ex. kunna avgöra vilka träd och murar/terrasseringar som har historisk hävd och bör skyddas i detaljplan. Om en ny detaljplan tas fram bör givetvis staden ta chansen att även förse de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna med skyddsbestämmelser.